

KÖNYVISMERTETÉS.

Dr. Klempa Károly: A spanyol és német dráma szellemtörténeti kapcsolatai. Keszthely, szerző kiadása, 1936. 8-r. 41 l.

A dolgozat tárgya látszólag nem érinti a magyar irodalomtörténeti kutatást és távolinak tetszik; mindjárt magyar értelmet kap azonban, ha beillesztjük a szerzőtől tervezett sorozatba, mely a spanyol-német-magyar szellemi kapcsolatok rendszeres feltárását tűzte ki célul. Ennek bennünket legközelebbről érintő része (Klempa Károly: *Romantikus drámánk spanyol vonásai*, 1934) már régebben megjelent. Mindenesetre kevés olyan irodalmi érintkezés van, amelynél a német vagy még inkább az osztrák közvetítés annyira természetes, mint a spanyol-magyar kapcsolatoknál. A spanyol-német irodalmi kapcsolatok összefoglalásánál a magyar szerző nincsen önálló kutatásokra utalva: rendelkezésére áll a gazdag német szakirodalom. Ezt a gazdag, de szétszórtsága miatt nem könnyen hozzáférhető irodalmat szerző elismerésreméltó gonddal átdolgozta és összefoglalta a magyar olvasó számára. Az összefoglalás mikéntjéhez azonban volna néhány megjegyzésünk. Mindenekelőtt sajnálatos, hogy szerző igen erősen a *Schönere Zukunft* c. osztrák folyóirat irodalmi tanulmányainak hatása alá került; ezek a tanulmányok, bármilyen magas színvonalúak is, egyoldalú irodalomszemléletet hirdetnek: a német szellemi élet súlypontját a XVII. század elejétől a XVIII. század közepéig csaknem kizárólag osztrák és délnémet területre helyezik s ilyen módon az u. n. udvari barokk-kultúra javára teljesen elhanyagolják az u. n. polgári barokk kultúrát. Ezt a Harmadik birodalom megalakulása óta egyre jobban terjedő irodalomszemléletet szerzőnk fenntartás nélkül magáévá teszi; állásfoglalását megértjük, különösen a spanyol-német kapcsolatok tárgyalása keretében, de további tanulmányaihoz mégis több kritikát ajánlunk forrásaival szemben. Sajnáljuk azt is, hogy Klempa gyakran nem látja meg azt, ami forrásaiban igazán lényeges. Tanulmányában sok a tetszetős, de általános megállapítás, s ezekben olykor rébuszokat ad fel a magyar olvasónak. „Hofmannsthal korának történetét egy ó-lengyel történeti legenda nyelvezetében írja“ — olvassuk pl. a 10. lapon. Nem tudom, hány magyar olvasó érti meg helyesen ezt a mondatot? E sorok írója néhány éven át becsületes igyekezettel foglalkozott Hofmannsthal költészetével, s mégis csak némi valószínűséggel tudta megállapítani, hogy szerzőnk itt alighanem a *Der Turm* c. barokk drámára gondol. Ezzel szemben Klempa ott, ahol szorosan tárgyával foglalkozik, különösen a tanulmány második felében, figyelmét csak a nagy német irodalomra korlátozza s az osztrák irodalomra csak rövid végszavában utal, holott magyar szempontból éppen ez a legérdekesebb. Általában Klempa súlyosan küzködik német forrásainak bonyolult és elvont

terminológiájával, melynek magyarrá tétele bizony nem mindig sikerült. Ezt a küzködést és bizonytalanságot mutatják az ilyenfajta hasonlatokkal agyonterhelt, képtelen képekkel ékesített mondatok is: «Amint egy csipke-terítőbe színes szalagot fon a szeszély vagy a divat szele, úgy lopózik be Goethe költészetébe Calderon drámai művészetének színes szalagja. Ez a szalag, amint láttuk, hol szélesebben, hol keskenyebben fut át a költői gondolatrendszer csipkemezején.» (35. l.) Végül megjegyezzük, hogy Calderon hazai német fordítóját nem Petz *Lajos*nak, hanem P. *Lipót*nak hívták. U. o.) Ezeket a megjegyzéseket nem kicsinyes gánacoskodásból fűzzük Klempa érdemes dolgozatához, hanem azért, hogy érdeklődéssel várt további tanulmányaiiban segítsük őt.

PUKÁNSZKY BÉLA.

Gálos Rezső: *Jegyzetek Berzsenyi Dániel költeményeiről*. A százados forduló alkalmából. Különnyomat a győri felső női kereskedelmi iskola értesítőjéből. Győr, 1936. N. 8-r. 19 l.

Az évforduló csak alkalom volt e filológiai érdekű jegyzetek program-értekezés alapján való közzétételére, de az egész nem alkalmi írás, és ha főbb megállapításairól lesznek is viták, s ha néhol — részben talán a rendelkezésére álló tér miatt — érdemükhöz mérten kelletlenül futólágosabban bizonyítja állításait, annak, aki ezután kritikai szándékkal Berzsenyi szövegéhez nyúl, vagy fejlődését vizsgálja, foglalkoznia kell velük. Két középponti kérdésük a szövegtörténet és a kronológia.

A Kis Jánostól Kazinczy által elvitt eredeti kézirattal foglalkozik mindenekelőtt, amelyet Bánóczy elveszeltnek jelzett, holott Toldy hagyatékából az Akadémia kézirattárában van s ott öltethetőleg nem egy kézben megfordult újabb időben is. Közli tartalomjegyzékét, majd követvén a Kazinczy levelezéséből kiolvasható történetét, rekonstruálja azt az elrendezést, amelyet Kazinczy javasolhatott, végül tanulságos táblázatban állítja egymás mellé a kézirat, a Kazinczy-féle terv és az egymástól többé-kevésbé független kiadások rendjét, jelezvén a költeménycímek változását is. Legfontosabb e részben Helmezy kiadásainak igazolása. Ami az elsőt illeti, Gálos kelleténél is elnézőbb. Fontos annak kiemelése, hogy Berzsenyi Kazinczy kéziratát Pestről hazavivén, «maga és nagyon gondosan rendezte kiadásra». Ezt talán G. érveinél is világosabban bizonyítja Szemerének 1810. december 27-én Kazinczyhoz írt levele, amelyben részletesen beszámol arról, mily alakban küldte vissza Berzsenyi a kéziratot. De épen ez a levél bizonyítja azt is, hogy az első kiadás több esetben tér el a költőnek már ekkor s nagyrészt Kazinczy változtatásai ellenében, tehát nyomtatékosan kifejezett kívánságától, mint Gálos gondolja. Ilyen eltérés a Gálostól sajtóhibának vett 'kíható' és 'kérnék', a 'hű' szó, amelyről azt gondolja, hogy B. figyelmét kerülte el Kazinczy kézirátában, továbbá 'Ugy nyögdeksz' 'nyögdecselsz' h. (*Chloe*), 'Amíg hősei' 'míg hériói' h. (*A felkölt nemes-séghez*.) stb. Szemere csak azoknak a verseknek igazításairól számol be, amelyekben B. Kazinczy írásába iktatta őket, máskor csak jelzi, hogy B. egészen újra leírta: a költőnek több ily költemény kiadására vonatkozó panaszai is kétségtelenül jogosak. Annyi azonban igaz, hogy Kazinczyt nem

lehet önkénnyel vádolni: az ő kívánságára csak az került a szövegbe, amit a költő elfogadott — a maga, Berzsenyitől átigazított kéziratát pedig nem is látta többé, noha szerette volna. Helmeczy viszont — s ezt Gálos emeli ki leghatározottabban — semmi lényegeset nem változtatott a maga feje szerint, abban a tekintetben pedig, hogy többször a költő kívánsága ellenében Kazinczy javaslatához tért vissz, némileg mentheti az, hogy ő maga a szövegre vonatkozólag nem kapott előre határozott utasítást Berzsenyitől, már a cenzúrán is átment kéziratot vett át Vitkovicsától (az, hogy G. a 6. lapon Vitkovicsnak küldött kéziratról ír, csak elírás: Kazinczy is, Berzsenyi is Szemerének küldte), s talán az esetek kis részében nem is látta tisztán, melyik változat a költő legutóbbi kívánsága, vagy nem tudta, hogy az megvitalás és alapos meggondolás után tudatos visszatérés Kazinczy javaslata ellenében. Különben a szövegre is érthette B. 1812. október 15-i szavait: «Gyűjteménykémmel tégy amit tehetsz, az már nem enyim hanem Tied.»

A második kiadás szövegének értékelésében — és szövegkritikai szempontból ez legfontosabb megállapítása — teljesen igaza van Gálosnak, s ezt megerősítheti egy tőle nem említett, eddig még kiadatlan levél,¹ Berzsenyinek 1815 júniusában Helmeczyhez írt levele. (Ak. kézír. M. Irod. Lev. 119.) Ebben részletes utasításokat ad, mi legyen máskép az új kiadásban, mint az elsőben volt. Könnyű meggyőződni róla, hogy Helmeczy csaknem belü szerint teljesítette e kívánságokat. A második kiadás, ami a versek szövegét illeti, valóban Berzsenyi 1815-i szándékának hű kifejezője, tehát bármily csábító s filologiai és bibliofil érdekű is volna az 1808-i kézirat szövegének közzététele, ez egy «ős-Berzsenyi» kiadása volna és nem a klasszikus Berzsenyinek az ő végleges akaratát kifejező szövege, még ha egyes esetekben ízlésünk vagy egyesek ízlése szerint hatásosabb, erőteljesebb is az a Berzsenyi, aki még nem tanult Kazinczytól. Annál inkább tiszteletben kell tartani ezt a későbbi szöveget, mert amint Gálos is bizonyítja, Berzsenyi korántsem engedett vakon Kazinczynak. Az 1816-i kiadástól ezután is csak ott jogos eltérni, ahol a költő saját későbbi levelei vagy másoknak az ő kívánságára hivatkozó hitelt érdemlő nyilatkozatai bizonyítják, hogy még később újból megváltoztatta a szöveget, vagy végül ahol igazolhatólag későbbi kézirat is előkerült. Döbrentei kiadásával szemben azonban, azt hiszem, kissé igazságtalan Gálos is; amennyire ismerem, annak is rosszabb volt a híre Toldy óta a megérdemelnél. Toldy époly igazságtalan volt vele, mint ő Helmeczyvel szemben: a versek szövege alig tér el a második kiadásától.

Ami a kronológiát illeti, Gálos legfontosabb megállapítása a rimes versek és az ódák időbeli viszonyára vonatkozik. Tagadja azt a Kölcsény nyomán általában elfogadott véleményt, hogy az előbbiek ifjúkori zsengek², s hogy Matthisson Berzsenyi első ihletői közé tartozik. Bizonyos, hogy Ber-

¹ Sok okból fontos volna Berzsenyi jelentékeny részben kiadatlan levelezésének lehetőleg teljes közzététele.

² Megjegyzem, hogy Toldy az első könyvbe való sorolásukkal nem foglalt állást valamennyiük időrendi összetartozása mellett: a szerinte is sokszor helyreállíthatatlan időrend mellett csoportosítása másik szempontja «logikai egybe-függést és folytonosságot» hozni a korábbi kiadásokbeli «ézés- és nézetzavarba».

zsenyi sohasem látta mértéktelen rímes verselésében fejlődése oly kezdőfokát, amelyen túljutott, sőt Kölcsey véleményének igazságát a leghatározottabban tagadta. Igen valószínű, hogy rímes verseinek jelentékeny része Kis Jánossal való érintkezése idejéből való. (Alighanem több közülük is van hozzá verstechnikában, nyelvben, gondolatokban egyaránt, mint Gálos maga gondolja). Kivált azzal cáfolja Gálos a «Matthisson ihlette» verseknek a zsengek közé való sorozását, hogy épen ezek egy részében az 1801-ben megjelent *Kesergő szerelem* hatása is látszik. Ezzel kapcsolatban B. más mintáira is tesz megjegyzést, így kiemeli, hogy a «Mein Mädchen ist nicht adelich» kezdetű ének, amelyet Kazinczy *Az én kegyesem* mintáának hitt, nem Bürgeré, akinek szerinte Kölcsey tulajdonította; ez az utóbbi, azt hiszem, nem egészen helytálló: Kölcsey csak annyit mond, hogy «eredetije Bürgernél vagyon.» Kölcsey, aki a német költészetet csak könyvekből, mégpedig akkor még kevés könyvből ismerte, aligha tévedett: az a gyanúm, hogy inkább Bürger *Die beiden Liebenden* c. versére gondolt vagy legfeljebb ez keveredett emlékezetében amazzal. Hogy viszont nemcsak Berzsenyi, hanem Szemere is amarra értették a célzást, abból magyarázható talán, hogy Kazinczy megjegyzését is ismervén, ugyanarra a német városokban közkedvelt s tőlük jól ismert dalra (a Gálostól 1842-ből ismert énekeskönyvnek 1811-i kiadásában is benne van már) vonatkoztatták s gondolkodás, ellenőrzés nélkül elfogadták szerzőjéül Bürgert. Tanulságosak Berzsenyi néhány költeményének közös szölamkincsére vonatkozó megállapításai is, de nem mernék Gálossal ebből egészen szoros kronológiai összetartozásra következtetni, mert itt nem stílusfejlődés egy-egy fázisáról, hanem kész formulák ismétlődéséről van szó, az pedig épen nem közvetlen egymásután írt versekben a legvalószínűbb.

Mindezek alapján a köztudattal ellentétben, és azt hiszem, egészben közelebb járva az igazsághoz, B. legkorábbi verseinek egyes Horatius-i ihletű ódáit tartja, legelsőnek *A magyarokhoz* első kidolgozását, s első ihletőinek (szerinte Horatius, Gessner és Virág) hatását is figyelembevéve, az első verseknek 10 ódából álló sorozatát állítja össze. Persze e sorozat egyes tagjaival szemben már többrendbeli kétség merülhet fel, s talán G. a korábbi felfogással szemben a másik végletbe esik azzal, hogy egy rímes verset sem hisz 1800-nál korábbinak. Az az állítása sem meggyőző, hogy a *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás* «ódáinak talán legkezdetlegesebbje» s ugyancsak a legkorábbiak közé tartozik. «Gessner közvetlen hatásának,» akit B. Horatius mellett első ihletői közt megjelöl, Gálos szerint «alig van költészetében nyoma»; e részben azonban Szemere *Tudósítása* (IK. 1936. 356. l.) fontos párhuzammal gyarapítja a minták ismeretét s nagyobb figyelmet követel az *idylliumok*nak (kivált az elsők fontosak). A Matthissonra és részben Himfyre, valamint Schillerre emlékeztető s a fentebbiek alapján későbbieknek (1803—) nyilvánított költeményekben hanyatlást lát Gálos; hozzátehetjük, hogy maga a költő eltévelyedésnek nyilvánította utóbbi fejlődése közbülső szakaszát: «az egyszerűnek velem született szerelmét Schiller és Matthisson példái kezdék megzavarni». (*A kritikáról I.*) Ez is igazolja, bár közvetlenül inkább az ódák egy részére érthető, Gálos véleményét, hogy Matthisson nem B. első ihletőinek egyike.

WALDAPFEL JÓZSEF.

A. Murakin: *Ülevaade ungarik irjandusest*. Tartu. K/Ü., Loodus-kiadás, 1935. 8-r. 47 l.

Örömmel üdvözölhetjük kis északi testvérnépünknek, az észtnek magyar irodalomtörténetét. A könyv ugyan meglehetősen csekély terjedelmű, de szép papiroson és izlésees kiállításban készült, tizenhárom nagy írónk-költőnk arcképevel. Szerzője Murakin Ants viljandi-i középiskolai tanár, aki mint hadifogoly tiszt három évet töltött hazánkban, itt tökéletesen elsajátította nyelvünket, megszerette a magyar nemzetet és nagyrabecsuili műveltségét. A magyar irodalom iránti szeretete már régebben is megnyilvánult: eddig mintegy harminc magyar regényt fordított észtre (Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg, Mórlicz stb. regényei közül). Murakin fordításain kívül is számos magyar regény, novella és költemény jelent meg észtn nyelven, és így a magyar irodalom alkotásai nem voltak már egészen ismeretlenek könyvének megjelenésekor az észtn művelt közönség előtt.

Könyvének az ad érdekességet, hogy nem magyar szerző írta a külföld számára, hanem a magyar nyelvet és irodalmat jól ismerő külföldi.

Részletes irodalomtörténetet és új szempontokat természetesen nem kereshetünk ebben a kis könyvben. A szerző maga is úgy nyilatkozik előszavában, hogy «a füzet csak az első rövid és szükségszerű ismertetése távoli testvérnépünk olyan sajtóságos irodalmának.» A szerző az egész magyar irodalmat tárgyalja, de amint azt előszavában is hangsúlyozza, kivált a nemzeti, a sajtóságosan magyar irodalom ismertetése a célja. Felveszi viszont a háboru utáni fiatal magyar írókat is: Tamási Áront, Reményik Sándort, Áprily Lajost, Mécs Lászlót stb.

A könyv a következő fejezetekre oszlik: Régibb irodalom (Berzsenyiig) A nemzeti irodalom ébredése (Széchenyiig). A nemzeti irodalom virágkora. Abszolútizmus (Aranytól—Jókaiig) és Új magyar irodalom (Reviczky, Mikszáth, Csiky után.)

A könyvben bizonyos aránytalanságok észlelhetők. Egyrészt az ilyen szűkre méretezett irodalomtörténetbe nagyobb válogatással kell a szerzőket bevonnai, másrészt ismertetésük terjedelmét hozzá kellett volna alkalmazni a súlyukhoz. Így például Csokonait vagy Keményt nagyobb hely illette volna meg, mint Bessenyeit, egyes újabb neveket meg teljesen el lehetett volna hagyni, mint például Drégely Gábor, Fodor László, Mihály István, vagy Hatvany Lili nevét.

Mindent összevéve örömmel és szeretettel üdvözöljük ezt az észtn nyelvű magyar irodalomtörténetet. Kettős jelentősége, hogy a magyar költészet számára újabb területeket hódított meg és hogy szorosabbra fonja észtni rokonnépeinkkel való szellemi kapcsolatainkat.

KÁLMÁN BÉLA.

Doktori értekezések 1934—35-ben.

10. *Csipkay Sándor: Magyar-holland irodalmi kapcsolatok kezdetei.* (Laskai János). Budapest, szerző k., 1935. 8-r. 31 l.

A vékonypéznű — alig másfél ív terjedelmű — munka szerzője kitűzött céljával és munkája címével már az előszóban ellentétbe jut, amikor

bevallja, hogy nem a két nemzet irodalmi kapcsolatait óhajtja meglátni és megláttatni, hanem megelégszik a holland egyetemeken tanuló kiváló magyar ifjak felsorolásával és sorsának ismertetésével. Ígéri az irodalmi kapcsolatok *kezdeteit*, s munkája kezdődátuma 1622. Nem képzelhető el — aminthogy nem is igaz — hogy az egész XVI. században a protestáns holland hittudósok munkássága hatástalan maradt a küzdő magyar protestantizmusra. Jellemző, hogy Rotterdami Erasmusnak, a XVI. sz. egyik legkiemelkedőbb holland protestáns egyéniségének, csupán a neve van fölemlítve, a magyar prédikátorokra való kétségtelen hatásáról ellenben hallgat — vagy semmit sem tud mondani a szerző.

Csipkay behatóan tárgyalja Grotius Hugónak és Lipsius Justusnak az életét. A két nagy protestáns hittudós, de különösen Grotius annyira hozzátartozik a kor szellemi keresztmetszetéhez, életük és munkásságuk annyira közkinccsé vált, hogy ezt mindenki könnyen megtalálhatja minden lexikonban.

Végül Laskai Jánosnak, Ecsedi Báthori István egyik diákjának életéről és munkásságáról ír Csipkay. Ebben a kissé zilált fejezetben a szerző több rendszerességre és módszerességre törekedhetett volna: még igen sokat kell tanulnia, hogy az irodalomtörténet hasznos munkásává váljék.

11. *Husztai Mihály: Vörösmarty az újabb irodalmi ízlés tükrében.* (A költői világgép Vörösmarty és Ady költészetében.) Budapest, szerző k., 1935. 8-r. 174 l.

A mélyenszántó, alapos doktori értekezések közül való Husztai Mihály munkája. Biztos kézzel nyúl a problémához: bemutatja a folyton aktuális, mindig érdekes kérdésként fölmerülő, örök-modern költőt, Vörösmartyt és őt párhuzamba állítja a másik izgató problémával, Adyval.

Vörösmarty elemzésével kezdi munkáját. Bemutatja őt a mai irodalom tükrében, kaleidoszkopszerűen vonul föl előttünk Riedl, Schöpllin, Babits és Horváth véleménye. Végül szintézisbe foglalja Vörösmarty alkotó vonásait s megállapítja, hogy lényege a dinamis, az erő. A dolgozat másik — nagyobbik — felét Adyról szóló probléma-fejtegetés foglalja el. Ady dinamikus és genetikus világszemléletén keresztül eljut egy fixpont motívumig és végül mélyreható fejtegetéssel vizsgálja fel előttünk Ady költői képzeletének alkotó elemeit. A kettős analízis egy nagy szintézisbe olvad egybe: Husztai egy pszichiater avatott tollával mutatja be Vörösmarty és Ady rokonvonásait és közös alapmotívumukat; ezek az elmúlás átélése, a pozitívum és negatívum harca és egy új időszaklélet.

A figyelmes olvasó a sokszor homályos, néha érthetetlenül elvont előadás mögött is megéri az értékes magot — kár, hogy az esztétikai élvezetet megzavarja a mű silány kivitele.

BERCZIK ÁRPÁD

12. *Sárkány Oszkár: A tájesezmény változásai a magyar költészetben Petőfűg.* Budapest, szerző k., 1935. 96 l.

Érdekes és nem eredménytelen kísérlet ez a dolgozat. Végigvezet költészetünkön és megkeresi a táj leírásának kifejező eszközein — szavain,

hangulatain, képein — keresztül a költőt. «A tájképfestés, vagy tájábrázolás nem a természet többé-kevésbé hű másolása, hanem a művész vallomása önmagáról» — mondja kiinduló mondatainak egyikében.* A magyar költői egyéniség képekben gazdag és színes, változatos és szeszélyes, mint a tolla alól kikerülő tájkép. Sárkány ezzel bizonyítja, hogy a jellegzetes «magyar tájésmény»-ül elfogadott «puszta» egyáltalában nem kifejezője az élő, és kivált a költészetben élő, tájésménynek. Dolgozatának ez legfőbb eredménye és bizonyítása a célja. Másik — talán még irodalmibb — feladatát ennek a főcélnek alárendelve, már kevesebb következtetéssel végzi el. A tájésmény *vállozását* nem kapjuk eléggé logikus felépítésben. Az egymásután következő fejezetek nem tárják elég világosan az olvasó elé a megújuló szemléletű ember tájésményének fejlődését; csak leírás, a rengeteg adat egymás mellé állítása a dolgozat módszere. Az átmenetek, átalakulások megmagyarázása elmaradt. A szerző rengeteg adatának közlése után még elvégezheti ezt a munkát is, amely jelen esetben nem hiba, hanem további feladat.

13. *Förhécz József: Tolnai Lajos élete és művei.* Budapest, szerző k., 1935. 116 l.

A dolgozat inkább életrajzi teljességre törekszik és a művek részletes elemzése helyett megelégszik azoknak Tolnai életeseményein alapuló magyarázatával. Sok új szín és magyarázó elv sorakozik ez alapon föl a szorgalmas munkában; itt-ott pszichológiai vizsgálat nyomát is találjuk. A magunk részéről szívesen vettük volna, ha a szerző nagy és bő adathalmazán túl, a megírás ujságírói könnyedsége helyett a sok, még mindig megoldatlan Tolnai-probléma megoldására hathatósbab kísérletet tesz. Nem tisztázza pl. Tolnai viszonyát a népnemzeti irányhoz, nem foglalkozik korának és az utókornak állásfoglalásával, általában az életrajzi kereten túlra nem tekint, s így lényeges kérdéseket hagy nyitva. Munkája azonban megbecsülést érdemel: amit ad, az komoly és használható.

KENYERES IMRE.